

tívnej nejednotnosti v rozpracovaní príspevkov zborníka, predkladaná práca spĺňa svoje poslanie a ciele, ktoré si autori vytýčili a predstavuje bohatý zdroj podnetov pre odborníkov

spoločenskovedného zamerania, najmä filozofov, psychológov, pracovníkov v oblasti vedeckého komunizmu a teoretikov umenia.

Viera Jurečková

O PROBLÉME KONEČNA A NEKONEČNA

M. A. PARŇUK a kol.: Konečnoje i beskonečnoje. Kijev, Naukova dumka, 1982, 345 s.

Rozpracovanie kategoriálneho systému materialistickej dialektiky je v súčasnosti centrom úsilia marxisticko-leninských filozofov. Túto potrebu kladie a opodstatňuje spoločenská prax — v špecifickej miere i prax jednotlivých vied ako dynamicky sa vyvíjajúcich systémov. Cieľom kolektívnej monografie *Konečno a nekonečno* kijevských filozofov je prispieť k riešeniu tohto fundamentálneho problému marxisticko-leninskej filozofie skúmaním kategórií "konečna a nekonečna", ich miesta v systéme kategórií a zákonov materialistickej dialektiky.

Autori rozdelili skúmanú problematiku do štyroch oblastí (kapitol): kategórie "konečna a nekonečna" v dejinách filozofie, v materialistickej dialektike, konečno a nekonečno v dejinách vedeckého poznania i v súčasnej vede, a kritika interpretácií problému konečna i nekonečna v nemarxistických filozofických koncepciách. Neobvyklý je výber kritizovaných interpretácií konečna a nekonečna (posledná kapitola), keď autori skúmajú predovšetkým antropologické smery buržoáznej filozofie; je to podmienené tým, že chápu problém konečna a nekonečna nie iba ako prírodovedný, ale ako obsiahnutý i v sociálnej problematike a v jej vedeckej (preddeckej) reflexii. Prečo však autori skúmali problém konečna a nekonečna osobitne v dejinách filozofie a zvlášť v dejinách vedeckého poznania, a ne-

pokúsili sa o syntetický historický postup?

V 1. kapitole sa autori zaoberajú chápaním kategórií "konečna a nekonečna" v predfilozofskom myslení a v dejinách filozofie. Poukazujú na genetickú spätosť pojmov "konečno" a "nekonečno" v gnozeologickom zmysle, na relatívnu nezávislosť a odlišnosť ontologického aspektu, v ktorom mohli byť pojmy "konečno" a "nekonečno" už v období ich "vzniku" metafyzicky postavené proti sebe. Zdôrazňujú kvalitatívnu zmenu v chápaní konečna a nekonečna v súvisi so vznikom filozofie. Za pozitíva koncipovania tejto kapitoly možno pokladať najmä prehľadnosť a podnetnosť, ktoré sú dosiahnuté tým, že si autori nevšímajú všetky koncepcie traktovania pojmov "konečno" a "nekonečno", ale vyzdvihujú a analyzujú predovšetkým významné a charakteristické koncepcie, čím primerane redukovujú historickú detailnosť. Žiadala by sa hlbšia logická systematizácia skúmaných koncepcií, ktorá by nahradila klasifikačno-diferenciačný prístup, a bola ucelenejšia.

Autori poukazujú na to, že prvé predvedecké chápanie konečna a nekonečna bolo vyjadrené neurčitým "mnoho" vzhľadom na vtedy spočítateľné množstvo. "Rozštiepenie pojmu mnoho na 'konečné-ohraničené mnoho' a 'nekonečné-neohraničené mnoho' sa javí ako gnozeologicky ne-

vyhnutné, podmienené dialektikou vývinu poznania“ (s. 11), ktorá je spätá s dialektikou vývinu spoločenskej praxe ako jej základu. Týmto zdôrazňujú i fakt, že človek (ľudstvo) poznal jednotu konečna a nekonečna skôr ako ich rozdiel a protikladnosť.

Autori akceptujú, že práve so vznikom filozofie vzniká prvé vedecké chápanie konečna a nekonečna už ako pojmov zbavených prímiesí názornosti. Výrazné je to predovšetkým v chápaní nekonečna ako prvopočiatku sveta napr. u milétskeho filozofa Anaximandra v určení o „apeirone“, či u staročínskeho mudrca Lao Ca v určení o „tao“. Autori analyzujú celú paletu traktovania pojmov „konečna“ a „nekonečna“ od chápania konečna a nekonečna ako úplne protikladných určení sveta cez jednostranné zdôrazňovanie konečna alebo nekonečna ako dôsledku redukcie kvalitatívneho rozdielu na kvantitatívny; až po koncepcie dialektické. Poukazujú na to, že problém vzťahu pojmov „konečno“ a „nekonečno“ u starogréckych filozofov (a nielen u nich) bol úzko spätý s ontologickým modelom reality. Ďalej upozorňujú na koncepciu „absolútneho nekonečna“ v stredovekej filozofii, na znovuoobjavenie dialektického chápania kategórií „konečna“ a „nekonečna“ v renesancii, na koncepciu dvoch nekonečien (indefinitas a infinitas) v novovekej filozofii a na rozlíšenie kvantitatívneho a kvalitatívneho chápania obsahu kategórie „nekonečna“ (prvá-„zlá“) v dialektickom idealizme.

V druhej kapitole autori analyzujú miesto kategórií „konečna“ a „nekonečna“ v systéme kategórií materialistickej dialektiky, ich obsah, dialektiku, problém ich poznateľnosti, postihnúť. Tvrdia, že „kategórie ‚konečna‘ a ‚nekonečna‘ sú takými stupňami poznania, v ktorých svet, hmota sa postihuje na úrovni bytia, bez-

prostrednej reality (a nie podstaty)“ (s. 37) Toto tvrdenie je iste neobvyklé a autori ho dostatočne nevysvetlili; keďže sa odvolávajú na analýzu vzťahov pojmov „hmota“, „bytie“, „realita“ v knihe *Subjekt a objekt ako filozofický problém*, Kijev 1979, nebudeme sa ním bližšie zaoberať.

Autori zdôrazňujú objektívnosť kategórií „konečna“ a „nekonečna“ — ich jestvovania ako protikladných stránok každej veci a javu objektívneho sveta i ako ich jednoty. Vyvodzujú, že „v kategórii nekonečna sa odráža to, že konečné bytie nie je vo všetkých vzťahoch určené, ohraničené, že vychádza za svoje hranice... obsahuje v sebe iné a prechádza v iné“. (s. 90). Poukazujú na to, že „univerzálnosť, totálnosť svetovej súvislosti, vzájomná spätosť i vzájomný prechod neohraničenej rôznorodosti vecí a procesov vystupuje ako nekonečnosť množstva konečného v aktuálnom aspekte. Vďaka všeobecnej súvislosti každá vec obsahuje všetky ostatné a sama je obsiahnutá vo všetkom“. (s. 92) Toto tvrdenie sa zhoduje so súčasným modelom fyzikálnej reality elementárnych častíc (napr. hadrón sa skladá z neurčitého počtu všetkých „ďalších hadrónov rôznych typov...“ (1, s. 169)

Autori skúmajú kategórie „konečna“ a „nekonečna“ vzhľadom na pojmy priestoru a času, poukazujú na rôzne typy nekonečna priestoru a času, na obmedzenosť metrickej formy chápania nekonečna priestoru a času, prijatej vo všeobecnej teórii relativity a podmienenej jedinou (aj to nie kladnou) metrikou. Akceptujú ako jedine správne chápanie vzťahu pojmov konečna a nekonečna vzhľadom na priestor a čas, ktoré vyjadril F. Engels: „Napokon večne sa opakujúci sled svetov v nekonečnom čase je iba logickým doplnkom toho, že v nekonečnom priestore existujú vedľa se-

ba nesčíselné svety.“ [2, s. 34] V závere podkapitoly autori zovšeobecňujú — „nekonečnosť priestoru a času spočíva v tom, že pri kvantitatívnej premene jedných vecí na druhé zodpovedajúce im priestoro-časové vzťahy nezanikajú, ale sa menia“ (s. 110), čo je však tvrdenie veľmi abstraktné a málo informatívne.

Dialektiku konečna a nekonečna autori chápu ako ich vzájomnú určenosť a podmienenosť, protikladnosť a vzájomný prechod-protirečivú jednotu. Tvrdenie, že „pre nekonečný vesmír [nie kozmický ale materiálny svet vôbec] stráca zmysel vzostupné a zostupné, smer pohybu, ktorý je charakteristický pre jednotlivé veci, kozmické telesá, galaxie, metagalaxie a tak ďalej“ (s. 119), nám pomôže pochopiť Engelsovu myšlienku, že „len čo hovoríme, že hmota a pohyb sú nestvoriteľné a nezničiteľné, hovoríme aj to, že svet existuje ako nekonečný proces, t. j. vo forme zlého nekonečna, a pochopili sme tak v celom tomto procese všetko, čo sa pochopiť dá“. [2, s. 206]

Principiálnu možnosť poznania konečna i nekonečna autori zdôvodňujú protirečivým procesom, realizujúcim sa v historickom vývine praxe a poznania — konečno a nekonečno sú vlastnosti obklopujúceho sveta, ktoré poznávame v procese jeho praktickej premeny. Autori zároveň presvedčivo prekonávajú koncepcie „nepoznateľnosti“ nekonečna.

V procese poznávania autori rozlišujú empirickú úroveň poznania — akoby „čistý“ odraz predmetného sveta, a teoretickú úroveň poznania, kde vystupuje popri odraze predmetných vzťahov i proces vyjadrenia poznávaných vzťahov v logike pojmov, ktorý odráža i históriu poznania. Na tomto základe vyvodzujú kľúčové určenia pojmov konečna a nekonečna: „Konečno pre myslenie vystupuje v pro-

cese jeho vyjadrenia v logike pojmov ako empirický pojem.“ (s. 133) Nekonečno je „nejaký myšlienkový konštrukt, nemajúci v predmetnom svete zodpovedajúce analogon“ (s. 133) a vystupuje na úrovni teoretického poznania. Nezdá sa však, že by autori dostatočne vysvetlili úlohu procesu „vyjadrenia“ konečna a nekonečna v logike pojmov, ktorý spôsobuje tak závažnú skutočnosť, že „konečno a nekonečno ako vzájomne sa určujúce protikladné stranky jedného a toho istého bytia“ (s. 110) sa odrážajú, resp. sú vyjadrené v pojmoch rôznych úrovní poznania. Nevystupuje i pojem konečna v matematických abstrakciách ako pojem teoretickej úrovne poznania, ktorého pomocou sa konštruujú logické objekty [napr. konečná množina]? Nejde tu o kontamináciu genetickej postupnosti pojmov s logickými vzťahmi kategórií?

A práve osobitným spôsobom „videnia“ a svojimi špecifickými návrhmi riešenia týchto závažných otázok autori podnecujú čitateľa k samostatnému mysleniu. Zdôvodnenie funkčnosti svojich riešení vidia v prekonaní ťažkostí, spätých s vyjadrením konečna a nekonečna v logike pojmov. Zdôrazňujú, že neexistuje jediná schéma vyjadrenia konečna a nekonečna, tieto schémy závisia od sféry poznania, ktoré môžeme rozlíšiť na základe použitého jazyka, a to na kvantitatívny a kvalitatívny. V oboch spôsoboch vyjadrenia konečna a nekonečna vznikajú problémy pri operáciách s nekonečnom, pričom pri kvantitatívnom spôsobe sa dialektika konečna a nekonečna bezprostredne neodkrýva, a je evidentná iba v histórii poznania: pri kvalitatívnom spôsobe vyjadrenia sú konečno a nekonečno vyjadrené ako dialektické protiklady.

Autori zaujímavým spôsobom skúmajú miesto a úlohu kategórií konečna a nekonečna v praktickej činnos-

ti ľudí; tvrdia, že pretváranie vecí v praxi je podmienené práve tým, že tieto vystupujú ako konečné i ako nekonečné. „Sloboda ako realizácia bytostných síl človeka, jeho absolútne i ako tvorivá premena sveta podľa zákonov krásy je nekonečno vo svojej rozvitej forme“. (s. 147) Akcentujú, že v sociálnom aspekte vystupuje problém konečna a nekonečna ako problém zmyslu života individua a zmyslu histórie, sociálneho pokroku a sociálnej nesmrteľnosti. V protiklade k nábožensko-idealistickým názorom, v ktorých centre je smrť (resp. „záhrobný život“), sa uznáva v materialistických koncepciách hodnota sociálneho života a sociálnej nesmrteľnosti človeka — jeho pokolení a ľudského rodu vcelku. Zdôrazňujú, že práve „boj za komunizmus je najvyšším zmyslom života človeka na Zemi, stelesnením slobody, a komunizmus je uskutočnením sociálnej nesmrteľnosti“. (s. 152)

V predposlednej kapitole autori podávajú prehľad riešení problému konečna a nekonečna vo vedeckom poznaní — v jeho histórii a v súčasnosti. Vyzdvihujú fundamentálnosť tohto problému pre matematiku, upozorňujú na jeho spätosť s prelomovými myšlienkami v jej dejinách a kriticky poukazujú na jednotnosť jeho traktovania — najmä z kvantitatívneho aspektu. Autori konštatujú celkovú zhodnosť predstáv súčasnej fyziky a kozmológie s dialektickým chápaním konečna a nekonečna, a poukazujú na rozdielnosť špeciálnovedného a filozofického nekonečna; zdôvodňujú potrebu prepracovať pojmový aparát chémie,

hoci podľa nich niektoré jej zistenia inklinujú k dialektickému chápaniu.

Špecifickosť problematiky biológie, ako ukazujú autori, prispieva k novým pohľadom na daný problém, napr. pri štúdiu vzťahov ontogenézy a fylogenézy, resp. evolúcie, kde ohraničenosť ontogenézy je v určitom zmysle podmienkou bezhraničnej evolúcie samotného organického sveta. V závere kapitoly uvádzajú fakty a skutočnosti (napr. špecifické zákonitosti vývinu kategoriálneho aparátu v jednotlivých vedách), ktoré zdôvodňujú potrebu skúmať konkrétne-vedný materiál z filozofického hľadiska.

V záverečnej kapitole autori kritizujú interpretácie konečna a nekonečna v antropologicky zameranej postklasikkej buržoáznej filozofii a nábožensko-idealistických koncepciách. Zámerne vynechali scientistické smery — reflexii ich interpretácií konečna a nekonečna bola v marxisticko-leninskej filozofickej literatúre venovaná relatívne veľká pozornosť, ale preto, že autori sa zamerali na skúmanie problému konečna a nekonečna najmä zo sociálneho aspektu, v ktorom je skúmaná problematika viac sprostredkovaná a menej analyzovaná.

Práca kijevských filozofov je cenná predovšetkým pre svoju podnetnosť, nové pohľady, návrhy riešení a predovšetkým šírkou a hĺbkou analýzy skúmaného problému. Pôsobí prehľadne a výsledky skúmania kategórií konečna a nekonečna sú cenným „diskusným“ príspevkom k rozvoju kategoriálneho systému materialistickej dialektiky.

František Gahér

LITERATÚRA

1. ŠELEST, V. P.: O elementárnych častiach. Praha 1982.
2. ENGELS, F.: Dialektika prírody. Bratislava 1976.